हः समूहस्तस्य निधने नाशे करवालं खड्गं करे कलयति धारयति। कीदृशं किमपि करालं
। अनिर्वचनीयकरालं भयजनकं। कमिव उत्प्रेक्षते धूमकेतुनामानमुत्पातग्रहस्तमिव। अ·
स्यायमर्थः॥ यथा कल्कीकृतमौषधं सर्वदोषनाशकं भवति तथा त्वमपि धृतकल्कीशरीर
जगदीशलाङ्गगङ्गः खद सर्वदोषसमूहरूपो यो म्लेच्छनिवहस्तस्य नाशकर्त्तीति पात्रान्पार
मण संभवन भगवद्दोषदर्शनेन भगवत्सेवकस्य करणान्मानस्य म्लेच्छत्वं हर्षदायकरणम्। म्ले
च्छदर्पदकृ य इत्यस्य धातोः॥ ननु यवनत्वमत्रासंभवात्। एवंविधमानस्य दोषरूपम्लेच्छनिवह
स्य ध्वंसखीति लापजयितुमशक्यदोषरूपस्य नाशाय धृतकल्कीशरीर त्वं करवालं करे·
वालं केशव समूहक बरं कलयसि धारयसि। कीदृशं किमपि करालं किमप्यनिर्वचनीयं·
कद्रेश्चलं भूरितं। धारितं तदनिर्वचनीयं। वाचनीकोपमायोग्यं तदनिर्वचनीयता नानोप
मायं यथांत्तरदाह॥ समुद्दीपितमाजतीकुसुमस्तबकादिपुष्पावलीगलत्परिमलोल्लसद्भ्रमर·

द्वृथसनादिति।उदारमपिचित्रितंमृगमदादिभिर्विचित्रतीमनोलवमदापहंकिमपिकेशपाशंस।
खि।ऊंऊमम्मृगमदमलयजचित्रितकुसुमंतदीयधम्मिल्लं।नोकिंतुकुसुमधनुषास्तूणीसंर
ञ्जितंविभितमा॥२॥शामेदोरखुरूपांविधिरचितांतारकामहंमन्ये।यत्नकेरनखकिरणनजा।
तुसंरचितपजंतीमं॥३॥नधम्मिल्लोमोगध्यामृतजलमुच्चमेघनिच्चयोनपुष्पाणीमानित्रिद
शपतिमोवीपरिणतिः॥नमुक्तागुच्छानःप्रकरसुखमांनःकणन्नरोनकाश्मीरोद्भूतासु
मगतरेखात्तक्षिदियं॥४॥नसाक्षिंडररेखालिमुक्ताहारस्तुतापितु।सफेनराज्जिरत्नाति।
हरःसौनागणवारिधेः॥५॥मणिमुक्तायुक्तग्रथितकबरीकिमियंमणिधरः॥एवमनीर्व
चनीयंकरेधृतामितिभावः॥अन्यदनीर्वचनीयतामाह॥किमिव।धूमकेतुमिव।धूमके
तुतारकायद्वस्तुत्वेक्षते॥यथेंदुराहोरेकराशिस्थितौनवतस्तदादानंछात्तमदृश्यंनव
ति।यथेदमनीर्वचनीयत्वादेकत्रस्थितमुखचंद्रकेतुरेकत्रास्थितत्वात्तदापिदृष्टतदा॥

त४२

पिसत्तदानमद्भुयं नवेदिति ज्ञालासकं चयद्दचुंबनमकरोत् । दानं द्विद्विजेभ्योदीयते तेभ्योदा
नं दत्तं पापनाशकं सफलजनकं च भवति । अत्र द्विजाद्दंताश्चुंबनदानसंनिहितवर्त्तिनस्तं दानं भग
वद्दंतदलकारकं पापरूपमाननाशकं ॥ भगवत्याप्तिरूपं फलदं च भवतीति भावः ॥ अतो हे केश
वधृतकल्कीशरीर जयघाकलजयसीति वर्त्तमानप्रयोगेलैवंविधायाः लीलायाः नित्यत्वं सूचितमि
त्यर्थः ॥ केशवादिसंबोधनानि पूर्ववत् ॥ अत्र मंगलं शांतिकरणाच्छांतिरसश्लोकः ॥ शांतरसस्य
कल्की अवताराधिष्ठातृदेवतालाभ ॥ अथानंतरं दशावतारानुकरणचरित्रस्य वर्णनं अव
णाधिकारी निरूपकं च श्रवणफलं श्रीजयदेवकवेरिदमिति ॥ ॥ श्रीजयदेवकवेरिदमु
दितमुदारं शृणु सुखदं शुभदं भवसारं ॥ केशवधृतदशविधरूप जय जगदीश हरे ॥ ११ ॥
श्रीमाज्जयदेवकवेः पूर्वोक्तिश्रीजयदेवरूपो योकविस्तस्मात् सकाशादिदं चरित्रं दशावता
रानुकरणरूपं उदितं प्रकटितं तत्करणात् ॥ उदितपदेन यथा प्राच्यामेव चंद्रोदयनियमः

परंपरयासिद्धस्तथेदंचरित्रंश्रीजयदेवसकाशात्उदितमेवनान्यस्मादितिसूचितं।यद्वा।उदितप
देनऊर्ध्वस्थितमेवश्रीजयदेवेनवर्णितमित्यर्थः।।कीदृशं।उदारं।सर्वेषांश्रवणयोग्यंमहत्त्वा।यथो
दारःसर्वेभ्योददाति।तथेदमप्यतिरहस्यत्वाददेयमपिशिष्टएवितत्यर्थः।एतच्छ्रवणंश्रोतुःसुखदं
शुभदंच।पुनःकीदृशं।भवसारं।भवेसंसारेसारं।यस्यश्रवणाद्भवःसाररूपस्तं।एतत्श्रवण
रहितभवः।असाररूपइत्यर्थः।एतादृशस्यचरित्रस्यश्रवणाधिकारीनकोप्यस्तीतिनिश्चित्य।।
हे।केशवधृतदशविधिरूपेति।हेकेशवयथादशविधिरूपंधृत्वाक्रीडाकृतातथा।दश
विधिरूपंधृत्वाश्रवणविधिमावः।ननुदशविधिरूपंधृत्वाश्रवणेकोहेतुरेकेनापिरूपेण।
कथंनश्रावयमितिचेत्तत्राह।।उदारमिति।यतउदारमितिउदारंमहत्त्वा।यथामहद्वस्तुए
केनोद्धर्तुंनशक्यंनशक्यतेतन्तुमनंततत्वान्मयापिहीतिभगवद्वचनाद्भगवतापिवक्तुंनशक्य
ते तदाकथमेतेनश्रोतुंशक्यमतस्तथाकृत्वाश्रावितमित्यर्थः।।यद्वा।।श्रीजयदेवरूपेणत्व·

यैवोदितमतस्त्वमेव शृणु नान्यः श्रवणयोग्य इत्यर्थः॥ तदाननवाकृतिनैकादशाकृतिद
शाकृतिकरणेकोनुसंधत्ते। दशभिःपदैःशृंगारादीनांमत्स्याद्याकृतिष्वेकंरूपंधृत्वानुग
तः। कृतेस्तथाशृणु॥ एवंविधंश्रवणसमयेरसावेशेनतत्तद्रूपंजायतइत्यपिसूचितं। एवं
हिप्रथमेगीतेशृंगारादिनिरूपणं। कृतंदशाकृतीनांचश्लोकेनैकेनवर्णनंक्रियते। कवि
नाचात्रहृदयेसर्वरूपिणे॥ नमनंसर्वभावेनजयदेवेनयत्रकृतमित्याह॥ ॥वेदानुद्धर
तइति॥ ॥वेदानुद्धरतेजगन्निवहतेभूगोलमुद्बिभ्रते। दैत्यंदारयतेबलिंछलयतेक्षत्र
क्षयंकुर्वते। पौलस्त्यंजयतेहलंकलयतेकारुण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्छयतेदशाकृतिकृ
ष्णायतुभ्यंनमः॥१॥ ॥सच्चिदानंदरूपायसर्वकर्तुंसमर्थाय॥ कृषिर्भूवाचकः॥ शब्दो
णश्चनिर्वृत्तिवाचकत्वात् श्रीकृष्णायपरब्रह्मणेकृष्णस्तुभगवान्स्वयमेवंविधायतुभ्यं
नमः। अनेनशृंगारात्मकसकलरसभोक्ता। सर्वोत्कृष्टलीलानायकशिरोमणित्वमुक्तं॥ क

थंभूतायद्दशाकृतिश्चैतेदशनामाकृतीनांमध्याद्याकृतीनांकृतिर्यस्यासौदशाकृतिस्
तस्मैदशाकृतिकृते।नन्वाकृतयस्तुभगवतोबह्व्यःसंतीतितदादशाकृतिकरणेकोहेतु।
रितिचेत्तत्राह॥कृष्णायेति॥कृष्णस्तुभगवान्स्वयंरसोवैसइतिवचनाद्रसात्मकः॥रस
स्तुनवविधःशृंगारादिस्तेषांदशाकृतयोदशावताराः॥अधिष्ठातृदेवतारूपाश्चराजस्यादिभेदे
ननवधागोप्यः।एकानिर्गुणाएवंदशविधागोप्यःतत्रयत्तद्भावापन्नायायागोप्यःभगवान
पितत्तदाकृतिकृत्वातत्तद्भावप्रापितवानतोदशाकृतिकरणं।यथारासलीलायांकृतता
वंतमात्मानंयावतीर्गोपयोषितः।तथात्रापि।कृष्णायेतिपदेनसर्वाकृतयस्तदानंदरूपा
श्चालौकिकाश्चेतिसूचितं।ननुकृष्णनामानोबहवःसंतिसुबलस्तोककृष्णाद्याःगोपाःप्रे
मोदमकत्वं।नेत्युक्तेनाम्नाकोप्यन्योनभविष्यतिइतिचेत्तन्नतुरंइति॥किंचलीलागानसम
येप्रत्यक्षाविर्भूतत्वात्तुभ्यंनमइत्युक्तं॥नत्वन्यस्मैवंविधानवचनमस्यात्रवृत्तिनचाकृतिकर

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Prakashika

णसमर्थोपि न वेदिति। ननु मायाविनोप्युद्धृतिकरणसमर्था भवंतीति चेत्तत्राह॥ वेदानुद्धर
त इति। तदुद्धृतिकरणसमर्थ्यं दर्शयतीत्युक्तं ते। ऽत्र वर्त्तमानार्थत्वप्रत्ययेन पूर्वकृतलीला·
नां नित्यत्वं प्रतिपादितं। कीदृशाय वेदानुद्धरते। मीनरूपाकृतावतिकौलिककरणे पूर्वोक्तवे·
दोद्धारं कुर्वते। वेदानुद्धरतीति वेदानुद्धरन्तस्मै वेदानुद्धरते। पूर्वमुक्तं धृतवानसि वेदमि
त्येकवचनाद्भगवंतं प्रति राधासखीप्रोक्तसंयोगविप्रयोगशृंगाररसात्मकमीनशरीरधृ
ते। एवं सति तद्वाक्यं प्रत्येकं भगवंतं प्रति कथनादेकवचनं। अत्र तु समुदायत्वेन कथनाद्वेदा
निति बहुवचनं। अत्र वेदस्तु शुचिरुज्ज्वलता शृंगाररसरूपः। शृंगारः शुचिरुज्ज्वल इत्यमरः
। शृंगेऽथातनेयात्प्रहारात्। शृंगाररूपो मीनः। अरगतो गत्यर्थास्ते प्राप्त्यर्थाः। शृंगं गतेपात। द्विविधः
पुनः कीदृशाय जगन्निवहते जगत्पृथिव्यात्मकं तन्नितरां वहतीति निवहन्तस्मै निवहते। अ
त्र पूर्वोक्तिं च कं कूर्मादिस्तु गंधपुष्टो धारणात्मिका पृथिवी धृता। जगन्निवहत इत्यु

क्तं। अत्र हास्यकरणाद्धास्यकरणाद्धास्यरसः। प्रोक्तः पुनः कीशाय। भूगोलमुद्बिभ्रते। भूगोलं
मुद्बिभ्रतइत्युक्तं। अत्र बिभत्सरूपंधरणाद्बिभत्सरसश्चोक्तः। बिभत्सं विकृतमित्यर्थः। पुनः।
कीदृशाय। दैत्यंदारयते दैत्यंदारयतीति दैत्यंदारयत्। तस्मै दैत्यंदारयते। अत्र पूर्वोक्तिनृसि।
हावतारवत् रतिकेल्यादेत्परूपाङेयमानदारणकरणाद्दैत्यंदारयेत्युक्तं। नखमद्भुतश्रृंगमु
कत्वादद्भुतरसः प्रोक्तः पुनः कीदृशाय। बलिंछलयते। बलिंछलयतीति बलिंछलयत् तस्मै ब
लिंछलयते। पूर्वोक्तिवामनमनुकरणं छलाबलिंछलनाद्बलिंछलयतइत्युक्तं। अत्राद्भुतवाम
नीयत्वादत्राप्यद्भुतरसश्चोक्तः पुनः कीदृशाय क्षत्रक्षयंकरोतीति क्षत्रक्षयंकुर्वत् तस्मै क्षत्र
क्षयंकुर्वते। पूर्वोक्तधृष्टउपतिरूपानुकरणानुसारात् रतिकेलिनिरूपितत्वात्। नवोढायां क्ष
तात्राणकरणात् क्षत्रधर्मत्वं तद्वतिरससंयामेतद्धर्मद्वयकरणात् क्षत्रक्षयंकुर्वतइत्युक्तं।
तेनात्र रौद्ररसो निरूपितः। रौद्रंतुग्रमित्यमरः। पुनः कीदृशाय। पौलस्त्यंजयते। पौलस्त्यंज

३०

यतीति पौलस्त्यं जयत्तस्मै पौलस्त्यं जयते। पौलस्त्यपदेन रावणस्तद्रूपा जेय खंडिताख्
तामानजयकरणाद्रामचंद्रावतारानुसारकेलिकरणात् पौलस्त्यं जयत इत्युक्तं। अत्र
नायिकेयं इत्युक्ता पौलस्त्यं ब्रह्माकृतोऽकुतलाज्जयत इत्युक्तं तेनात्र वीररसश्चोक्तः॥
पुनः किं हलं कलयते। हलं कलयतीति हलं कलयस्तस्मै हलं कलयते। पूर्वोक्ति हल-
धररूपव्याजेन केलिकरणात् हलं कलयत इत्युक्तं। अत्र भयोत्पादकत्वाद्भयानकरस
उक्तः॥ पुनः किं कारुण्यमातन्वते। आ। कारुण्यं आसमंतात्तन्वतीति कारुण्यमातन्वत्त-
स्मै पूर्वोक्तिबुद्धावतारव्याजरूपेण केलिकरणात्कारुण्यातिशयाद्धि कारुण्यमातन्व-
त इत्युक्तं। अत्र करुणारसश्चोक्तः। पुनः कीदृशाय। म्लेच्छान्मूर्छयते। म्लेच्छान्मूर्छयती-
ति म्लेच्छान्मूर्छयंस्तस्मै मूर्छयते। पूर्वोक्ति कल्कीरूपव्याजेन रतिकेलिकरणार्थं बहुना-
यकत्वान्नानाविधासु नायकासु नानाविधिमानरूपाणां म्लेच्छानां मूर्छनाकरणात् म्लेच्छा

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

मूर्छयतइत्युक्तंतस्मात्कृष्णवचनं।स्वेच्छामिति।अत्रसर्वथानाशायतइतिपदंत्यक्त्वामूर्छय
तइत्युक्त्वा।सर्वथानाशकरणेनायकायास्तुमानसहजधर्मत्वात्तुनसत्तानस्यसंभोगेनस्या
दतोमूर्छयतेत्युक्तं।यथामूर्छितस्यपुनरुद्बोधोनवेदतस्तथोक्तमितिभावः॥अत्रमानशां
तिकरणाच्छांतरसस्योक्तिः।अत्रशोधपत्रमस्ति॥ ॥एवंसर्वावतारकृतस्यश्रीकृष्णस्य
सर्वरसात्मकत्वसर्वरसाश्रयत्वमुक्तं।यद्यप्येतन्नायायागोप्यःभगवत्सकाशात्तत्रऽस
भोगंकुर्वंतीतिभावः।यथामल्लानामशनिर्नृणांनरवरःश्रीणांस्मरोमूर्त्तिमान्।इत्युक्ता॰
नतदातावद्रूपोजातः॥एवमेवस्वरूपंतथादृष्टंतथात्रापीतिमंतव्यमितिभावः।अथःएवं
विधत्वमेवतमस्येत्यर्थः॥एवंप्रथमंगीतंजातं।ततस्तुद्वितीयेगीतेहरेर्नवपदैःस्तुतिःगो
पीभिःरसरूपाभिःश्रुतिरूपाभिःकृताराजसादिभिर्नवैस्तुयुक्ताभिश्चहरेःकृतःताभिः
सुप्तप्रबोधश्चप्रोच्यतेनवपदैःकृतः।ऐश्वर्यादिगुणाढ्यैःहरेस्तेपिनिरूप्यंते॥धीरोदा

त्तादिचत्वारोभेदारैनायकस्यच॥ एवमष्टपदैरेवपदमेकेनवैकृताः॥ आशिषः प्रोच्यते
अपिगीतेस्मिन्वर्णितइति॥ धीरोदांतस्तथाधीरललितश्चद्वितीयकः॥ धीरशांतस्तृतीयश्चधी
रोद्धतश्चतुर्थकः॥ विदग्धोनवतारुण्यपरिहासविशारदः॥ निश्चिंतोधीरललितःप्रायःस्यात्
प्रेयसीवशः॥ समप्रकृतिकःक्लेशसहजश्चविवेकवान्॥ विनयादिगुणोपेतोधीरशांतउदीर्य
ते। सामर्थ्यवानहंकारीमायावीरोषणश्चलः॥ विकत्थनविकल्पीधीरोद्धतउदाहृतः॥३॥ गं
भीरोविनयीक्षांतकरुणःसुदृढव्रतः॥ अकत्थनोगूढगर्वोधीरोदात्तसुमन्वभूत॥४॥ संव
त्सरेऋतूनांद्विषधाषट्कंनिगद्यते॥ अहोरात्रैस्तथाचैवऋतुषट्कमुदीर्यते॥५॥ वसंतःप्रथ
मेयामेयाद्ग्रीष्मउच्यते॥ वर्षाचैवापराज्ञेतुसर्वरम्यांचसानवेत॥६॥ शरन्निज्ञोथक
थितादेमंतशिशिरौततः॥ मेघैर्मडुरमित्यत्रप्रावट्कालोनिरूपितः॥ जयंतियमुनाकूलेरा
धामाधवयोरहः॥ केलयश्चशृंगाररसप्रोक्ताः॥ दशाभिराकीर्तिभिःकृताः॥ हेमंतशिशिरौचैवगी

तेचद्वितीयेमत्तौ ॥ वसंतोवर्द्धमानश्च ललितलवंगेत्तथा ॥ गीतेस्मिन्रूपितेन्वाये चंदनंच ।
र्चितंचसखीभ्रमश्च मोचनंचैवं ऋतुषट्कस्तु दीर्यते· हेमंतेतत्र संतप्त ऊचवस्याश्रयणंप्रिया ॥
शिशिरेलक्षारादीनां सेवनंमेकृतं नमतं ॥ यथाशयानं संप्राजं वंदिनस्तत्पराक्रमे ॥ शत्रूष·
न्रोत्यंसुश्लोके बोधयंस्तुपज्जीवनः ॥ यथाम्बुकोक्तौ श्रुतिभिर्भगवान्प्रस्तुतः पुरा ॥ गोपीभिः ।
श्रुतिरूपाभि ऋषिरूपादिभिस्तथा ॥ स्तूयतेत्राटिकुंजस्थं राधयासहमाधवं ॥ क्रीडाश्रांतं·
प्रसुप्तंच गोपीभिस्तं प्रबोध्यते ॥ अत्रपूर्वस्मिं राधमाधवयोरथ कुंजद्रुमंप्रति चलितयोस्त·
योनक्तं यमुनाकूले कृताः केलयः ~~कृताःतानिहत्वाश्रांताःसन्रुद्रो~~ प्रोक्ताः प्रलयप ।
योधिजलइति शृंगारादिरसाधिष्ठातृदेवतासहितैर्मीनाद्यवतारैः केलयः कृताःताभिः
क्लात्माश्रांतःसन् पुनःप्रकृतिचापलं नसंभवयंत्रतिपतिं रमयांचकारेति नकलाद्ध्रांतरस
नोगार्थं श्रांतोगजीभिरिभराजिवेति ॥ श्रांतानांवदनानि कृत्वाद्युक्तत्वाच्चरसांतःपातित्वा

न्यायिमप्रबोधादिरसाकुलवकरणार्थं प्रियाकुचकमलाश्रित्य निद्राकृता ततः॥ प्रसुप्ते
जायमाने कुंजवसिः स्थिताः पूर्वोक्ता गोप्यो भगवंतं तत्पराक्रमकथ्यमानाः प्रबोधयंतीत्य
त्राह॥ ॥श्रितकमलाकुचमंडलेति॥ ॥गुर्जरीरागे परिमठताले॥ ॥श्रितकमला।
कुचमंडलधृतकुंडल ए। कलितललितवनमाल जय जयदेवहरे॥१॥ पूर्वं दृष्टपाशारत्कृ
तं क्रीडनं वर्णितमतः परं हेमंतशिशिरकालवर्णनं क्रियते। उक्त्या प्रबोधितः॥ श्रितकमले
ति। हे देव हे हरे। जय ज०। यथा श्रुतिषु प्रोक्तं जयजयजह्यजामजितेत्यादि यथा श्रीमदग्नि
कुमारोक्तजयजयजयजितनिकरेत्यादिना प्रबोधः कृतस्तथात्रापि जयजयजह्यजामजितेत्या
दुरितनिकरेत्यादिना प्रबोधः कृतस्तथात्रापि जयजयदेवहरे। इत्यादिना क्रियते। हे देवेति सं
बोधनेन क्रीडापरत्वस्वापस्फूर्तिश्चोक्तः। हरे इति संबोधनेन सकलदुःखहर्त्ता यथैवास्याः प्रि
याया दुःखहरणं कृतं तथास्माकमपि दुःखं हरेत्याशयेनोक्तः॥ जयजयेत्यादरेण वीप्सा हे

श्रिताकमलाकुचमंडलश्रितमाश्रितंकमलायाःवृहद्गौतमीयोक्तायाराधायाःकुचमंडलं
येनहेतथाविधहेमंतेतिसुखदंकुचमंडलाश्रयणं।स्त्रीणामुरुपयोधराःशीतकालेभवंत्यु
ष्णकालेतिशीतलाः॥पीनोरुस्तनःश्रोण्यःसमदाःप्रमदाःप्रियाःहरंतिशीतमुष्णंग्रीष्मेहे
मंतेद्वयेऊक्रमेरितिच॥हिमशिशिरवसंतयोर्भवपरितापस्तुस्तनतपनवनांबुहर्म्यगो।
क्षीरपाने॥सुखमनुभवराजनित्युक्त्वा॰कुचाश्रयणंतस्यकौमद्राकंच॥यद्वा।येयथा
मांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहमितिवाक्याद्भगवतःवक्षसिश्रीस्तिष्ठतितथात्वमप्येत
स्याःकुचमंडलमाश्रितोसितिहसीतिसूचितं॥यद्वाब्रजनामानवांस्तथेयमितिकमला
राधानामकमलापदेनयोयत्रतस्यरेश्वरोनवत्सततन्मंडलाश्रितोभवति।तत्कौतुकेनमुं
चति।तथात्वमपि।कमलाकुचमंडलेश्वरत्वात्मनुसरतंहृदयेराधिकायावक्ष्यमाणत्वात्त
न्मंडलेनमुंचसीतिज्ञापितं।अनंतस्व॥हेधृतकुंडल।धृतेकुंडलेयेन।तेसांख्ययोगरू

Geeta Govinda
Bala Prabodhini

पे। निवृत्तिर्योगं सांख्यं च। द्वौ मकरकुंडलइत्युक्तत्वात् इति प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपे। संयोगे वि
प्रयोगात्मके। रणात्मके स्मान्यां सहितः यासां संयोगो न भवति तासां वियोगात्मकः यासां तज्ञा
वे विप्रयोगात्मके [illegible] श्रुतेन द्विविध शृंगाररूपश्चोक्तः श्रुतिरूपाणां गोपीनां विश्वा
सार्थं तयोः कुंडलयोर्धारिणं। श्रुतीनां वरदानसमयेभ्यां सा हिता विनिर्वृतिः। परमैश्वर्य
रूपेण तदा ताभ्यः व्रजे गोप्यो भविष्यथेति वरदानात्ताः व्रजे संजाताः तासां मनोरथपूरणा
र्थं भगवान् स्वयमप्याविर्भूतस्तथा सोयं न वेन्नन्वेदिति संदेहनिवारणाय तासां विश्वासार्थं त
योर्धरणमिति भावः। एवमस्मन्मनोरथपूरणे कीर्तिर्भविष्यतीत्याशयेनाह।। कलितल
लितवनमालेति। कलिता धृता ललिता सुंदरा कीर्तिमयी वनमाला येन स तथा।। एवंविधः
स्त्वमस्मन्मनोरथपूरणं कुर्वीति भावः। तेन महद्यशो भविष्यतीति चेन्ननु परदारान्निम
र्दीनात्कथं कीर्तिस्तत्राह। हे देवदेवपदेन क्रीडापरव्यवहारदक्षं ति भास्वति स्वनकांति

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

गतिश्चैते भावा ज्ञापिताः। अनेन यशो निरूपितं। यद्वा सुरतचिह्नांकितमागतं भगवंतं दृष्ट्वा खं-
डिता वदतीत्याह। श्रितकमलेत्यादिना। गाढालिंगनेन नवनीततः कोमलांगे प्रियाकुचाभ्या-
मंकितत्वं धृतकुण्डलेत्यनेन तस्याः कर्णभूषणनिपीडितपीवरांसत्वं। कलितललितवनमाले-
त्यनेन तत्स्तनविलुलितमालात्वं च। एवंविधमागतं दृष्ट्वा प्रोक्तं। हे देवेति। संबोधनेन क्रीडादयो
धर्मा ज्ञापिताः। हे तथाविध जय जय। हरे संबोधनेन रम्यामनागमनेन दुहरणवत्ता बाधापर्यं-
तदुःखात्तु भवात्तथा संबोधनं। श्रितकमलाकुचमण्डल। श्रितं कमलानाम्नी प्रियाः गाढालिं-
गनेनाश्रितं कुचमण्डलं येन। हे तथाविध। मण्डलं चिह्नमाकृतिर्विशेषः। कुचचिह्नांकितमित्यर्थः।
धृतकुण्डल। धृते कुण्डले तत्कर्णभूषणे निपीडितपीवरांसचिह्नं येन स तथा। कलितललित-
वनमाल। कलिता परिधृता कंठस्थिता किंचिदुलितेतस्ततः जाता वनमाला यस्य स तथा। यद्वा
। कंठस्थिताभ्यां हस्ताभ्यां धृता ललिता मनोहरा वनमाला येन। तेन कंठस्थितवनमालां करम्यां।

Geeta Govinda
Bhatt Prabodhini

गृहीत्वाहं त्वदीयोस्मीति ज्ञापितमिति भावः। यद्वा कलिताधृताललिता श्रियारूपा वने
वा वनरूपा माला येन स तथा। यथा मालाकं वा बलं बिह्रदि धार्यत्ते· त्वादि ज्ञापितया धृता
। वनमालादि श्वेतारक्तपीतनीलवर्णपुष्पयुक्ता भवति सुगंधाढ्या च सापि चंपककुरुबक
कमलवर्णा श्वेतारक्तपीतनीलवस्त्रालंकारयुक्ता करणीपाकं गृहीत्वा हृदि तिष्ठिता न विष्ण·
तीति ज्ञापितं। राजस्या वाक्यमिदं। अनेन धीरललितनायकश्लोकः। विदग्धो नवतारुण्यप
रिहासविशारदः।। निश्चिन्तो धीरललितः प्रायः स्यात्प्रेयसीवश इति।। अथ पद्विशिरस्कंठकी
डनमाह।। ।।दिनमणिमंडलमंडनेति।। ।।दिनमणिमंडलमंडनभवखंडनए।। मुनिजन
मानसहंसजयजयदेवहरे।।२।। देवहरे संबोधने पूर्ववत्। एवंविधो जयजयोहि दिनम
णिः सुखं करोति। तत्तु हिमशिशिरेत्यादिना पूर्वमेवोक्तं। तस्मात्प्रबुद्धो हृत्वा सूर्यमंडलमं
डनं सार्थकं अरुणप्रकाशकत्वात्।। यद्वा। दिनमणिमंडलस्य मंडनः प्रकाशकस्त्वमिति।। य

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org vallabhacharya Bhava Prabodhini

दादित्यगतंतेजेत्याद्युक्तेश्च॥दिनमणेर्मंडलस्यमंडनंसुखंयस्मादसौतथा।त्वयिप्रबु
द्धेसतिरवेःसुखंनयदप्रबुद्धेयदिउदितोभवेत्तदातत्कालीनाविरक्तिःस्यात्।तद्यथा।देव
स्यांभुजगपतेःसमुदयेत्यादिवचनाद्भीतोस्मात्पवनःप्रवर्ततेभीतोदेतिसूर्य इति श्रुत्युक्त
त्वात्त्वयिप्रबुद्धेतस्योन्नयंगच्छेत्तेनचतस्यमंडनंत्वंवेदित्याशयः।अनेनात्राप्यैश्वर्यंचोक्तं·
ननुकंसारिरपिसंसारवासनाशृंखलामयाराधयाबद्धइतिवक्ष्यमाणत्वान्मांकथमेवंव
दथेतिचेत्तत्राह॥भवखंडनेति।हेभवखंडन।त्वमेवतादृशोपियेत्वद्दासक्तान्नवंतितेषां·
त्वंभवखंडनोसि।तावद्भोगादयास्तेनाइत्यादिनांहिपार्थव्यपाश्रित्येत्यादिवाक्यैस्तेपिपरां
गतिंयांतीतिदृष्टमेकंमहाश्चर्यं।गोकुलेगोपिकासुतोभवनावेक्षितानांपञ्चयोभवनाशकः
इतिवाक्यात्तेषांभवसंसारखंडनंकरोषितेनत्वंतथा॥अथचमुनिजनमानसहंस॥२॥
मननशीलानांमानसेहंसस्तिष्ठसि।क्षीरनीरविवेचकःसन्नीरूपंभवंखंडयसिक्षीररू

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Prabodhini

पममत्तं मोदं प्रयच्छसि। त्वमपि मुनिजनाः। रामचंद्रवरदानाद्योषिका जाताः। अनन्यपाकं
द्विणस्तेषां मानसहंसस्त्रीरखेल्ये मां गृहासिनीरतुल्यानामस्मांस्त्वं नसीति भावः सूचितः। हे
हरे संसारदुःखहरणात् हे देव क्रीडाकरणात्। ये नये एवंविधं क्रीडागानं श्रवणं कुर्वंति ते
षां संसारनाशं कृत्वा मोददासि। विक्रीडितं व्रजवधूभिरित्यादि उक्तत्वात्। यद्वा। सूर्योदया
नंतरमागतं हरिं दृष्ट्वा खंडिता वदति। तदाह। हे दिनमणिमंडलमंडन। दिनमणौ सूर्योदये
मंडलानि मंडनं यस्याः अन्यास्त्रीरचितानि मंडनं यस्य तेनाभिसरणे रात्रौ मण्डनधार
णानि प्रकाशाकारकृत्वा उत्साय गच्छसि दिने परिधायागच्छसि। यद्वा। सूर्योदये आगतत्वात् दिन
मणिमंडलं धृतं मंडनं भूषणं न तु रात्रौ। यद्वा। दिनमणिमंडलवन्मंडनं भूषणं यस्य सः। रात्रावाग
मिष्यतीति ज्ञात्वा मंडनं कृतं तस्यानागमनेन दिनमणीनां मंडलानि यथा स्यात्तथा तापजनकं मंड
नं जातमिति भावः। अत एव हे भवखंडन। मद्विषयी यो भवः संसारः संसरणं गमनागमनरू

पं॰अथवाहंताममतात्मकः इयंमदीयाहं तदीयइतियोभवः संसारस्यनाशंखीमनंकशि
यत्ना।भवतीतिभवः।संसत्तायामित्यरूपंएवंविधोमयीभवः।सत्तापिरवंकित्ता।ममात्मिकेयंमां।
विनाकथंस्थास्यतीत्यपिनज्ञातं।भवः संसरणंसम्यगागमनंस्वंकृयासि।अनिच्छयागतोसि।
तोसिनोचेदत्रावागच्छेः मुनिजनमानसहंस।मननशीलानांत्वच्चिंतनपराणामस्मद्विधानां।
मुनिजनानांमानसहंस।रात्रावनागमनेनकथंनागतः।अत्रस्थितइतिचिंतनइतिपरस्यमु
निजनस्यसेवातिरिक्तान्यकांक्षारहितस्यमनसिहंसवत्साक्षीतिष्ठसि।ननुबहिरागच्छसि।कं
चिदागतश्चेत्तदाहरणांस्थलोजीयगच्छसि।क्षीरस्तुल्पामधुरस्नापिणीसुंदरीयदहणंकरोषि
नीरस्तुत्वंतांमांत्यजसीतिज्ञापितं।धीरशांतश्चोक्तः।समप्रकृतिकः क्लेशसहनश्चविवेचकः।
विनयादिगुणोपेतोधीरशांतउदीर्यतइति॥इतिसात्विकाराजसीवाक्यं।ज्ञानंचनिरूपितं॥
अथतामसीवाक्यमाह॥ ॥कालीयविषधरगंजनेति॥ ॥कालीयविषधरगंजनजनरंज

नरा। यदुकुलनलिनदिनेश जय जय देव हरे॥३॥दि कालीयविषधरगंजनजय। पूर्वं कालीय
विषधरसर्पेण वेष्टितः बद्धा दंशितस्तदा नंदं तं तथाविधं विलोक्य तीरस्थिता गोकुलवासिनो जना
:श्च गवाद्यो दुःखिता जातास्तदा तान्नेवंविधान् विलोक्य मुकुंदः स्मितवांछितः सन् तस्य गंज
नमर्दनं कृतवान् अतो यदुकुलनलिनदिनेश। यदुकुलकमलस्य सूर्यस्त्वं। यथा रात्रौ मुकुलितकम
लस्य सूर्यः प्रकाशयति तथा कालीयविषधरवेष्टितां दृष्ट्वा बालवृद्धवनितारूपं यदुकुलनलिनं
मुकुलितनयनं अधोमुखं कृत्वा स्थितं विलोक्य कालीयं गंजयित्वा। तत्कुलनलिनप्रकाशं कृत
वानसि। अत्र यदुकुलशब्देन गोकुलमुच्यते। पुराणांतरे श्रुतत्वात्। यादवानां हितार्थाय धृतो
गोवर्द्धनो मयेति तथा॥ श्रीभागवतेपि नवद्धिरं शौर्यहृद्रूपजन्यतां॥ नंदाद्या ये व्रजे गोपा याश्चा
मीषां च योषितः॥ सर्वे विदेवताप्राय इति वचनात् तथा यथा कालीयवेष्टितत्वां विलोक्यातुरं ती
रस्थितं व्रजजनं कुलं दुःखितं दृष्ट्वा कालीयतो मुक्तो भूत्वा तज्जनानुरंजनं कृतवानसि। तथा

धुनापिअनयाबाहुभ्यांबध्वादर्शितोधरेततोमुक्तोभूत्वाऊर्जाद्रिदिस्थितंतथातुरंअस्मद्विधंय
उद्धूलनखिनंजनं दिनेशोन्मूलारंजयेति।प्रार्थितमिति।भावः।हेदेवयथाक्रीडसितथास्मा
स्वपिक्रीडांकुर्वित्यभिप्रायेणहरेइतिसंबोधनेनास्माकंदुःखंहरअनेनात्रवीर्यंनिरूपितं॥
असाधारणकार्यकरणत्वात्।धीरोदात्तश्च।सामर्थ्यवानहंकारीमायावीरोषणश्चलः।वि।
कत्थनश्चविद्वद्भिधीरोदात्तउदाहृतइति।अथधन्याससतामसीनांवाक्यमाह॥ ॥मधुमुरनर
कविनाशनःगरुडासनेति॥ ॥मधुमुरनरकविनाशनगरुडासनए॥सुरकुलकेलिनि।
दानजयजयदेवहरे॥ध्रु॥हेमधुमुरनरकविनाशनमधुमुरनरकाणांदैत्यानांविनाशं
कृत्वाषोडशसहस्रराजकन्यामनोरथपूरितावास्त्वरयागरुडासनोऽत्रसहस्थिताया
:सत्यभामायाःसंकोचोनकृतःयतः॥सुरकुलकेलिनिदानलंकृतः॥इंद्रेणाहृतच्छत्रेण
हृतकुंडलबंधुना॥हृतामरादिस्थानेनज्ञापितोभौमचेष्टितं॥सभार्योगरुडारूढःप्रा

कृज्योतिषधरं ययावितुकलात्सुरकुलस्य केलयो निहत्तास्त्रासंस्ततो मधुमुरनरकादी
न्हत्वाछत्रकं कंसादीइजायदा नालिकेलयः कारितवान् सुरकुलस्यातः सुरकुलकेलिनि
दानं कुरुए त्वमेव॥ तथाधुनापि मधुमुरनरकतुल्यानां त्वदप्राप्तिजन्यविरहदुःखानां वि
नाशं कृत्वास्मन्मनोरथपूरणं कुरु॥ एतस्याः संके[illegible]मो दे:॥ तथापि नात्र गरुडस्य प्रयो
जनमित्याशयः सूचितः॥ यद्वा सुरकुलकेलिनिदानं॥ नंदाद्यायेव्रजे गोपा याश्चामीषां च यो
षितः॥ सर्वे वै देवताप्राया इति वाक्यात्सुरकुलमस्मत्कुलमेव तस्य केलिनिदानं त्वमेव॥ तत
आरभ्य नंदस्य व्रजः सर्वसमृद्धिमान्॥ हरेर्निवासात्मगुणै रमाक्रीडमभून्नृपेति वाक्या
त्॥ अतो व्रजस्थास्त्वत्केलयः कार्या इति भावः सूचितः॥ हे देव हे हरे स्वकीयां कलां [illegible] हरेत्यत्रा
येन सीबोधनं द्वयं। खंडितावाक्यमपि॥ भगवान् एकदावामभिष्यासुशौ गतस्तदान्यत्र रमणीं कृ
त्वा प्रातः समागतः॥ तदासावदती हे मधुमुरनरकविनाशन॥ कथमत्रागतोसि त्वयीत्त्रि

योमनुष्यानतुमध्वादयोदैत्याःवधार्थंचेत्समागतस्तदास्वहस्तवधस्तेनागमनेनयत्रौजातः
पृथक्करणाभ्याचनात्पामशास्त्रवधउच्यते।एवंनागमनेनततोप्यधिकोभवत्।अतएवश्रीमु
खादुक्तंवदनिघ्नतोनेहकिंवधः।किंचहेदेवत्वाकीकार्थंचेत्समागतस्तर्हिवयंमनुष्यक्षि
यस्त्वंतुदेवःसुरकृत्यकोलिनिदानश्चेद्देवोन्मूत्वायजेहेवेवयंत्वंदनोगपामनुष्यागोपनार्थ
अवतुरात्तस्मादत्रकथमागतोसीत्यपिसूचितं।जयजयविजयःकर्तव्यइत्यर्थः॥अत्रधी
रोद्धतश्च।अत्रापिवीर्यंनिरूपितं।सात्विकसात्विकानांवाक्यमाह॥ ॥अमलकमलदल।
लोचनेति॥ ॥अमलकमलदललोचनभवमोचनए।त्रिभुवनभवननिधानजयजयंदेव
हरे॥ व्याख्या हेअमलकमलदललोचन।अमलेकमलदलवल्लोचनेयस्यसतथा।त्रिभुवन
भवननिधानजयजयेति अत्रविरुद्धधर्माश्रयत्वंहरस्पते॥अमलंमलरहितंकमलंकउद
कस्यमलंकमलं॥अयेभवमोचन।त्रिभुवनभवननिधान।भवःसंसारमोचकःत्रिभुव

Geeta Govinda
Bhava Prabodhini

नस्य संसारात्मकस्योत्पत्तिकारकः ॥ एवं विरुद्धधर्मत्वं परब्रह्मण्येव नान्यस्मिन् । यथा पश्य
त्यचक्षुः श्रुणोत्यकर्णः ॥ तदेजति तन्नैजतीत्येवमादिविरुद्धधर्मत्वात्तदस्मास्वेव तथात्वं प्रकटयसि
यथा अमलकमलदललोचन तापहारकः सोऽस्मासु तिष्ठति । तथा भवमोचकः ॥ वयं त्वद्दास
काः अहंताममतात्मकात् ॥ एवंविधपरब्रह्मविरुद्धधर्मैः स्वस्वरूपं प्रकटीकृतं ॥ अतो हे अमल
कमलदललोचन । ज्ञानात्मके वत्तापहारके लोचने तावत्प्रथमतोऽस्मासु ज्ञानदृष्ट्या प्रचुरतर
पङ्क्तौ लालादर्शनं दत्वा मलकमलदलदृष्ट्या तापहारकया वीक्ष्य तापत्रयं शांतिं कुरु ॥ इति भावः ॥ यतो
भवमोचनः पुंसो महत्त्वीनितार्थी रित्युक्ते रूपवद्दर्शनेन भवतापतत्क्षणं तापं नाशयित्वा मोहं प्र
यच्छसि । कृष्णानंदानुभवं कारयसि । तथास्माकं गमनागमनरूपं भवनाशं कृत्वा स्वरूपानंदद
नं कुर्वित्यर्थः ॥ ननु संसारान्मुक्तानां पुनरागमनाभावात्कथं स्वरूपानंददानं स्यादिति चेत्तत्राह
॥ त्रिभुवनभवननिधान । विशंति सर्वतः सिंधौ तद्वल्लीनं गतयो नं तत्र मुक्तत्वात्त्रिभुवनस्यास्य

रूपेत्वयेजातेमुक्तिप्राप्तेसतिभनस्त्रिभुवनस्यभवनमुत्पत्तिर्निधानंस्थानंनिधीयतेयन्निधा
नंत्वमेव।यतएकाकीनरमतेसद्वितीयमैच्छद्दहंबहुस्यामितिवचनात्पुनःरमणार्थंप्राकट्यंकृ
तवान्नोऽस्माकंतथाऽऽवितिभावः।अनयोरुक्तिरितिज्ञापितं।यथाकमलंजलेतिष्ठतिजलंनस्पृशा-
तितथात्वंभवमोचनत्रिभुवनभवननिधानेतिमंतव्यं।निदानेतिपाठेकारणमित्यर्थः॥यद्वा।
खंडितावाक्यं।भगवदनागमनेविरहतत्प्रायास्तदनंतरंस्वभर्त्रागमनेतापशांतिर्जाता।अ
मलकमलदलदृष्ट्याभवतउक्तवती।एवंभगवदनागमनेभववज्जन्ममरणानुभवः।विरहेद
शामीदशापर्यंतानुभवोभवति।पुनरागमनाशयाजीवनंजायते।एवंसंसारानुभवः।
यथात्रिभुवननाशेनवेत्तथामन्यमानापश्चाद्भगवदागमनेनततसंसारदुःखनाशेजा
तेसतिभवमोचनत्वंततस्त्रिभुवनभवनेयत्सुखंतद्भवनानुभवादिदमुक्तवतीदेवहरेइ
तिसंबोधनादेतत्सर्वंक्रीडार्थंदुःखहरणार्थंकरोति।यतःक्रीडानांमध्येविश्रममेतद्भिन्नमत्रइत्यर्थः

अनेनात्र ज्ञानं निरूपणं। तस्मात्संजायते ज्ञानं। सात्विकानां तद्भवतीति भावः। धीरोदात्तस्य
लक्षणं। गंभीरो विनयी क्षांता करुणः सुदृढव्रतः। अकत्थनो गूढगर्वो धीरोदात्तः सुसत्वभृदि
ति। अथ रामावतारप्राप्तवराणामग्निकुमाररूपाणां गोपीनां वाक्यमाह॥ जनकसुताकृतभूष
णेति॥ जनकसुताकृतभूषण जितदूषण एए। समरशमितदशकंठ जय जयदेव हरे॥ ध्रु॥
सात्विकराजसभावयुक्तानां वाक्यं हे जनकसुताकृतभूषण। जनानां कं सुखं यस्मादिति ज
नकस्तस्य सुता जानकी तया कृतं भूषणं येन स तथा। यद्वा। जनकसुतया त्वमेव कृतं भू
षणं यया सौ तथा एवंविधां तां दृष्ट्वास्माकमपि तथाविधो मनोरथो जातस्तदास्माभिर्ऋषि
भिः प्रार्थितः स न कृष्णावतारे यूयं गोप्यो भविष्यथ तदा तदा मनोरथपूरणाय इति वरो
दत्तस्तस्मात्तथाविधास्माकं मनोरथपूर्तिः कर्त्तव्येत्याशयः। ननु तदा कथं मनोरथपू
र्त्तिर्निकृतावतारान्तरे कथं कृतेति चेत्तत्राह॥ जितदूषणेति॥ जितं दूषणं येन। एकपत्नी

व्रतत्वात् अन्यत्र रमणेछायां निवेदितो जितदूषणायवा॥ अस्मत्स्वार्थिनाशरणार्थेत्वरक्षयादूषना
मानंराक्षसींजित्वासमरेशमितोनाशितोदशकंठोरावणोयेनासौतथा॥भक्तमनोरथपूरणार्थं
प्रादुर्भूतत्वात्तत्स्मरणीयइत्याशयेनाह॥ हेदेवकीनार्थनातिनिर्वृतत्वादस्मासुकीलांकृत्वाहे
हरेऽतः त्वंहरजयजयेतिप्रार्थनेतिभावः॥ अत्रवैराग्यंनिरूपितमेकपत्नीव्रतत्वात्॥धीरशां
तश्च॥ अथराजसताराजसभावमुक्त्वानीवकमाह॥ ॥अभिनवजलधरसुंदरधृतमंदिरेति
॥अभिनवजलधरसुंदरधृतमंदरए॥श्रीमुखचंद्रचकोरजयदेवहरे॥१॥चततःपरमेवंप्रा
र्थयित्वाप्रबोधयामासापिअप्रबुध्यंतंभगवंतंज्ञात्वापितापिजातेतत्कालंत्वर्यंप्रार्थितवानार्येण।
ह॥ अभिनवेति। यथामातृष्ट्वाश्रीभक्तस्तानामभिनवजलधरदर्शनेनतृप्तिर्भवेत्तथास्मा
कंतथाविधानामभिनवजलधररूपंदर्शनंदत्वानाशनंकार्यमिति।भावः॥एवंप्रार्थितोपिनो
त्थितोभवतीतिज्ञात्वाह॥ धृतमंदर॥ धृतमंदरःपर्वतोयेनासौहेतथाविध॥एवंज्ञायतेमे

दरस्मुक्षतुल्यञ्चयुक्ताप्रियाम्हासि॥सुप्तोतिष्ठतितेनाक्रांतःसन्नुत्थानंनशक्तोसीत्यभि
प्रायेणदृष्टत्वमंदर।अतश्रीमुखचंद्रचकोर।श्रीर्बृहद्गौतमीयोक्ताराधातस्याःमुखचंद्रस्य
चकोरस्त्वंचंद्रोपरितिष्ठतिचकोरस्याधस्तिष्ठतितथात्रापिवैपरीत्यादेवहृद्दरेएवंवितत।यद्वा
एकदाभगवद्विरहेणातित्यक्ताहा॥अभिनवेतितापतप्तानांहृष्टार्थमुदितोमेघोभिनवपद
वाच्यः॥तादृशोजलधरस्वछष्टार्थंजलंस्वोछितोनातिसोतिसुंदरोतद्रूपत्वे।इंद्रधनुषविद्यु
द्बकपंक्तिर्गर्जनादिभिर्युक्तोयथाभवेत्तथाभगवानपिमयूरपिछपीतांबरमुक्ताहारत्वेएवा
दिभिरतिसुंदरः।अनेनदोषविस्मारकत्वंतापनाशकत्वंमनोहरत्वंसुखदत्वंचोक्तं।अन्यत्र
रमणेच्छत्वात्समागतत्वाद्रसोत्पत्तिःस्नेहश्चनभविष्यतीतिचेत्तन्निवारकविशेषणद्वयी॥अ
भिनवजलधरसुंदर।अभिनवपदेनप्रत्यहंनूतनरतत्वं।जलधरसुंदरत्वेनस्नेहोत्पत्तिजनक।
त्वंप्रोक्तं।अन्यच्च।प्रियापरिरंभणेगोपालिंगनेनवनीलकोमलांगोपिपीनपयोधरत्विकंविलो

कच्छकच्छपलीहे धृतमंदर। श्रीमुखचंद्रचकोर हे पूर्वं क्षीराब्धिं मंथने नम्रवत्तामंदरधारणेऽहृतं ते
श्रीश्च प्रकटीभूता तस्या मुखचंद्रचकोरो जातस्तद्वदधुनापि विपरीतं कृतं। तदा मंदरः पृष्ठे धृतो
धुना हृदि धृतः। विपरीतरमणे मंदरएकारकुचद्वयधारणादत्र वैशिष्ट्येन रसाब्धिश्रीरूपाया।
मंथने एतस्या मुखचंद्रचकोरो न भवसीति विशेषः। अत्र श्री निरूपिता। धीरललितश्च। अथ सालि
कराजसभावयुक्तानां वाक्यमाह॥ ॥तव चरणे प्रणता वयमिति॥ ॥तव चरणे प्रणता वयमि
ति भावयेत्। ऊरुक्कैरालं प्रणतिषु जय जयदेव हरे॥ ज॥ एवं सर्वाभिः प्रियं प्रबुध्य स्वाभिलषि
तं प्रार्थयते हे देव [illegible] प्रार्थनाभिप्रायेण। हरे दुःखहरणाभिप्रायेण संबोधनद्वयं। एवंविधो
जय जय तव चरणे प्रणता वयमिति। स्वयं सर्वास्तव चरणे प्रकर्षेण मानसवाचिककायव्यापा
रादिभिर्नताः। प्रयोजनमनुद्दिश्य मंदोऽपि न प्रवर्तते अत्र नमने को हेतुरिति चेत्तत्राह॥ इति भा
वयेति॥ ॥इत्यमुनाप्रकारेण यथैतस्यां रमणं करोषि तथास्मासु भावय। किंच प्रणतेषु कु

शलं कुरु॥ प्रणीपात प्रतीकारः संरंभो महात्मनामिति॥ साज्ञि। सुव्रि। द्वितं न मौनमेति च
।इति भावनया कुशलं न विष्यति। यतोऽर्वमस्माभिः प्रार्थितः सन् व्रजे गोप्यो न विष्य इति
वरदानात्तदर्थमेवाविर्भूतोपि नास्मन्मनोरथपूरणं कुर्यात्सदा वरदरद्दा किं वधाने तु कांत
त्तेनाकुशलत्वमेवातः प्रणतेषु कुशलं कुर्विति भावः। न केवलमेतासां कुशलं किंतु श्रीजय
देवकवेरपि मुदं न विष्यतीत्यत्राह॥ ॥श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदं इति॥ ॥श्रीजय
देवकवेरिदं कुरुते मुदं। मंगलमुज्ज्वलगीतं जय जयदेव हरे॥ ९॥ इदमेव तत्स्पष्टि
तकरणं। श्रीजयदेवकवेः मुदं कुरुते॥ हर्षजनकं जनकं भवति। यतः कविः कवे
र्लीलामाकल्यालोकखिलकरणे मुदं कुरुते। एवमकरणे लीलाविरतिरपरलजितल
वंगादिगीतवर्णनं कुतो न वेदत एवं करणे तस्यापि मुदं कुरुते भगवानेवं विधां लीलां करिष्य
ति। अहमपि तद्वर्णनं करिष्यामीति मुदं जयदेवकवेरिदं वर्णनेन मुदं कुरुते। किं वाच्यम।

न्तु भवतु मिति भावः ॥ नन्वेवं भवतितिः सद्धकीर्त्तनेन ममापकीर्त्तिरमंगलंच भविष्यतीत्यिचेत्तत्राह ॥
कथंभूतमिदं मंगलं । एवंविधकरणे मंगलमेव न विषा तिकीर्त्तिश्चेति तत्राह । यद्वा उज्वलगीतेति हे
उज्वलगीतो उज्वलं गीतं यस्य । उज्वलैः श्रृंगारादिभिर्गीतमिति वा । विशेषोक्तिं ब्रजवधूभिरित्यादिना । त
शास्त्रन्पस्व । अपकीर्त्तिस्तु मनुष्याणां त्वं तु देवः क्रीडार्थमाविर्भूतस्तु तपश्च । हरेः एवंविधाया लीला
याः श्रवणस्मरणकीर्त्तिनाघ्वाघहरणाद्धरिः ॥ श्रृणुयादथवर्णयेद्यः भक्तिं परं ॥ भगवति प्रतिल
ब्धकामं हृद्रोगमाश्वपहिनोत्यविरेण धीर इत्युक्तत्वात् भक्तिस्तु क्षीणपापानां भवति ॥ नरा
णां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजायत इति वचनात् लीलादिश्रवणादिकरणाद्धरे इति संबोधनं
अत उज्वलगीतिनाम्ना अपकीर्त्तिर्न भविष्यतीति भावः ॥ ननु बहुकीर्त्तिः सद्धकीर्त्तिकरणे जयो न भवि
ष्यतीति चेत्तत्राह ॥ जय जयदेवेति ॥ ॥ क्रीडायां जययुक्तो देवः जयदेवः उत्तंनयन्रतिपत्तिं
रमोयांचकारेति ॥ जितमनसिजतंत्रविचारं ॥ मधुसूदनमुदितमनोजमित्याद्युक्तत्वाज्जयए

न×५

वेतिभावः॥ एवंद्विविधितीविगीतिप्रबोधोवर्णितः॥ कृतः पूर्वोक्तानिश्चगोपीभिर्हरेः सत्यमथोन्म
त॥ ॥इतिश्रीगीतगोविंदेभावप्रबोधिन्यांटीकायांद्वितीयंगीतंसमाप्तं॥२॥ ॥अथैवं
प्राप्यश्रुलापबुधः प्रेयसींहरिः॥ निद्रितांराधिकांज्ञात्वाविहारश्रमितांतदा॥ संस्थाप्यस।
खीमित्युक्त्वापार्श्वेप्रियतमांवचः॥ जायतांचसमाधेयाविहारार्थंवनेस्थिताः। एतानिःशार्थिता।
श्रापितार्थमपज्ञानकाम्पया॥ प्रियापदोर्वहृदयेउंॐमंस्वेदपूरितं॥ आगतंहृदयंवीक्ष्याका
चिह्नवेहरिंसखी॥ एवं[illegible]भावोद्विरहतप्तानांसर्वासांतापशांत्यर्थमालिंगनाभिलाष्याउ
रसः प्रियंकरणसदाभिलाषवतीनांसर्वासांप्रियप्रार्थयतीतिकाचित्सखीवाक्यमाह॥ पद्मा
पयोधरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रितमुरोमधुसूदनस्य॥ व्यक्तानुरागमिवखेलदनंगखे
दस्वेदांबुपूरमनुपूरयतुप्रियंवः॥ मधुसूदनस्यउरः मधुनामानंदैत्यंसूदयतीतितथा।
तेनरात्रौवनेलीलाकरणेनिर्भयःधीरोदात्तनायकश्चोक्तः॥ एवंविधस्यउरः वोयुष्मा

कंसर्वासांप्रियंस्मरयित्वाशिः।कीदृशंउरः।पद्मापयोधरेपद्माहृद्ग्जौत्तमीयोक्त्याराधायश्चा
।पद्मानामराधाश्रीपरिधायायाः यथाहरिःबहूनामातथैवमपितस्याःपयोधरस्तटीप्रांतपर्यं
तम्त्तःतस्याःपरिरंभणेनलग्नकाश्मीरेणमुद्रितं।प्रियांकितमुद्रेवमदन्याकापिपरिरंभंमाकुर्या
दितिप्रतिश्रायेण।तटीपरिरंभणेनेत्यागाढालिंगनेनवक्षस्तनप्रांतपर्यंतहृदयस्थंकाश्मीरं।
प्रियहृदयेलग्नंभवतितथामुद्रितमित्यर्थः।मुद्रितमितिपाठेतत्तःसकाशान्मुद्रितमित्यर्थः।।पु
नःकीदृशंकमिव।उत्सेकृतेवव्यानुरागमिवव्यक्तंअंतःस्थितोयोनुरागःस्नेहातिशयःकाश्मी
ररूपेणबहिःप्रकटितइवाऽङ्कमपदंतत्पत्रकाकाश्मीरंत्वयाबहिःप्रकटानुरागरूपंदृष्ट्वात
स्यात्रेसेवकोस्मीतिरंतुमिच्छामियतःइतिसूचितं।पुनःकीदृशं।खेलदनंगखेदस्वेदां
बुपूरितं।खेलयतीतिखेलत्खेलतानंगेनतस्यांकामक्रीडनेनप्रादुर्भूतश्रमस्वेदांबुपूरा
यस्मिंस्तत्।एवंउरःपूर्वंतस्याःप्रियंपूरितवास्तद्वःप्रियंपूरयत्वित्यर्थः।।एवंसप्रार्थितस्त

न्निर्विसंतं सहितं वनं । विलोक्य सह गोपीभिः श्रीमार्थं प्रययौ हरिः ॥ एतस्मिन्नंतरे राधा जाय
ताच्च सखीं प्रति । नैवापश्यत्प्रियतमं तामुवाचातिविकला ॥ त्यक्त्वा मां किंगतस्ता निर्विहारार्थं व
ने हरिः ॥ एवं तां व्याकुलां वीक्ष्य सखी प्राह अथ राधिकां ॥ एवं संयोगशृंगाररसमुक्त्वा विरहे वर्ण
यन्नेवाह ॥ ॥वसंते वासंतीति ॥ ॥वसंते वासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतीं कांतारे बहुवि
हितकृष्णानुसरणां ॥ अमंदं कंदर्पज्वरजनितचिंताकुलतया चलद्बाधां राधां सरसमिदमूचे
सहचरी ॥ १ ॥ वसंते वासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैः कांतारे भ्रमंतीं वीक्ष्य सहचरी श्रीराधां
प्रति इदं सरसं वचः इति संबंधः ॥ ॥अत्रायमर्थः ॥ ॥अन्यऋतूत्पन्नकुसुमानामसंभवात् ऋतु
जवासंतीमाधवीकुसुममतिसुकुमारं सुगंधवत्ताहरैरवयवैः रंगी भ्रमंतीं विलोक्य सहच
री सहचरतीति तत्प्रतिलक्षणज्ञा राधां प्रति इदं सरसमूचे कथयामास ॥ ननु भ्रमणं पद्भ्यामेव
न भवति । ननु सर्वावयवैरिति चेत्तत्राह ॥ कीदृशीं कांतारे कृष्णानुसरणं वने कृष्णस्य सच्चिदानं·

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Prabodhini

दात्मकस्यानंदमात्रकरपादमुखोदरादेरनुसरणमन्वेषणं यस्यास्तां।कांतारवने।यद्वाकांतस्य
अरे अरगतौ।तां तस्यान्वेषणार्थंगमने आनम्रलतांच्याछादिते कुंजे विलीनविप्सतीतिशाल।
तत्रान्वेषणं दंगानामायासजनकं भ्रमणं कुंजेन अभिन्नलावरुहणमवलोकनं तत्कृतन्नृत्सगाना
दिश्रवणार्थं वक्रांयीवांकृत्य कर्णधारणं हस्ताभ्यां कंपनाच्छादितलताद्दूरीकरणं पद्भ्यामित।
स्ततःपर्यटनमेवंविधावयवैश्चेमंतीमितिपर्थः।पुनःकीदृशी।अमंदकंदर्पज्वरजनितचिंताकु
लतयाचलदृशार्था।एवंविधान्वेषणेनंदप्राप्तो अमंदातिशयकंदर्पकिंसुखंदर्प्पयतीतिनस्यज
नितचिंताकुलतयालुलितबाधाव्याप्यायस्यास्तां ज्वरेणाप्यवयवानामितस्ततोविक्षेपणमेवो
श्रमोलवतिा एवंविधाशालातां प्रतीदं वक्ष्यमाणं ललितलवंगादिरूपं सरसं शृंगारादिरसेन।
सहवर्तमानमूर्चीनतु प्रियमिलनाभिलाषयातद्दशाप्तोचिंताकुलायास्तांप्रतिसखिविहायान्या
भिसहरमणकरणकथनमधिकृतापजनकं तच्छ्रवणात्सदेमपिकंदर्पज्वरमुक्ताास्तेषोकथ

मेवमूर्छेतत्राह॥सहचरीति॥स्मरगतिनिरूपणयोः॥तेनतत्कृतिनिरूपणहेतुलक्षंणविकारादि
ज्ञातस्मात्कंदर्पज्वरसंचिंताकुलांज्ञात्वाकामशोकनयलंघनचिंतादिनिर्वृयुपकोपोन्मादा
दिदोषलेसमोन्नृदितिज्ञात्वातच्छुवणक्रोधोभवेत्तस्मात्क्रोधात्तत्रत्तेवायुनिवर्त्तकीभवेत्॥
ज्वनाद्य॥यथासन्निपातादिदोषेतीक्ष्णालसुनसमानादिकंतडुपमर्द्दकोपायंचिंतामण्यादि
रसदानंक्रियतेतथेदंसरसमूर्छे।रसेनसहवर्त्तमान।तच्छ्रवणमासंगेनपूर्वोक्तज्वरमपा
नत्तुसंधानादयिमदोषोद्भवताभावादिदमूर्छइतिभावः॥यद्वा॥पूर्वमनेकासनबंधादिर्नगव
तासहप्रत्ययपरयोषिज्जल्पादिनाश्रितकमलाकुचमंडलगीतोक्तरमणकरणादात्मानम
धिकमत्याभिमानाद्यथारासलीलायामात्मानंमेनिरेस्त्रीणमानिन्योन्यधिकंभुवीतितदातत्
श्रद्धामायस्मादयांतर्धीयितात्रअधुनास्वोत्कर्षस्तथामाल्लदितपर्यमयीमल्लीलाश्रवणदर्श।
नंचकारेतिभावः॥संयोगोत्पत्तिपूर्वकत्वागीतद्वयेनचागीतेतुतृतीयेतावद्विरहोत्पत्ते

तथा॥ ९॥ समाधानसखीवाक्यादिरहेनान्यथास्थितिः॥ विरहव्याकुलांराधांदृष्ट्वाविहरणं ह
रेः वसंतेचसखीरुल्लाता मुवाचतथोच्यते॥ ॥ललितलवंगेत्यादिना॥ ॥वसंतरागेयतितालें॥
ललितलवंगलतापरिशीलन।कोमलमलयसमीरे॥ ॥मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकू
जितकुंजकुटीरे॥ विहरतिहरिरिहसरसवसंते॥ हसतियुवतिजनेनसमंसखिविरहिजा
नस्यदुरंते॥ १॥ हेसखिराधेहरिः इहसरसवसंतेविहरति। अत्रपदमिदंपदं।नखिविकंवि
नाज्ञानंध्यानंचात्मरसंविना।नेत्रैरुद्ध्याविनादानंदगीतंश्रवकंविनेति॥ यद्वा।सरसोहरिः
रसःश्रृंगारादिसहितःसरसःसंयोगविप्रयोगरूपःपूर्वंसंयोगरसानुभवंकारयित्वाविर
हरसानुभवार्थंइहवसंतेविहरति॥ अत्रायंभावः।पूर्वंत्वयिरसोयोनुभूतस्तद्युक्तःसनए
तास्वेवंविधोरसोभवतिनवेतितात्पर्यजिज्ञासार्थंविहारंकरोति।तद्रसस्तत्रालभ्यमानःसन्
युवतिजनेनसहतत्पतियुवतिजनरूपोजनःसमूहःसमूहेतादृशरसाभावः॥ अपरंचयु॰

वति रूपो जनः पूर्वस्वीकृतपल्लवाधरदानारक्षितं। प्राप्तलाउनलं तस्मात्तादृशरसाभाव
श्चात्ततो नृत्यति। नृति गात्रविक्षेपे। गात्रविक्षेपणं करोति। अनिच्छयात्मकरणं विक्षेपः॥
यथा यस्य किंचिद्दातव्यं पूर्वमुक्तं स्यात्तदिच्छया वानिच्छया दातव्यमेव तस्मादेतान्यो वरदः॥
नाद्विहरति परिभ्रमणं करोति। विहारो भ्रमणे स्कंधे लीलायां सुरालये इति विश्वः। विहारस्तु
। परिभ्रम इत्यमरश्च। तस्मात्त्वया ऽः संगं न कार्यमित्याशयः॥ इदं तु तत्र समाधानार्थमुच्यते त
थापि वसंतः॥ एवंविधो वसंतो दुःसहो भवत्येवेत्यत्राह। कीदृशे वसंते। विरहिजनस्य दुरं
ते। विरहयुक्तो जनः स्त्रीपुरुषरूपश्च एवंविधो यो जनस्तस्य दुरंतो दुःखदस्तस्मिन्नायतः। वि
गतो रहः विरहः एकांताभावः साक्षाद्दर्शनेपि यावद्देहो न स्यात्तदापि वसंतो दुःसहो भवति
किं वाच्यं परोक्षे अत एव विरहीजनस्य दुरंतमित्यर्थः॥ दुरंतमेवाह। पुनः कीदृशे। ललि
तलवंगेत्यादिरूपे। ललिता चासौ लवंगलता च तस्याः परिशीलनालिंगनेन कोमलो मलय

समीरोयस्मिन्तेनलवंगलतासमीरसंयोगात्शृंगाररसोत्तेजकः।।पूर्वंमलयस्थितचंदनतरु
वेष्टितसर्पमुक्तोच्छिष्टविषसंबंधादतिक्रूरोपिलवंगलतासंबंधात्समधुरःकोमलोजातः।।अत्र
चेतनाश्रितांकोकिलानांकूजितयुक्तेकुंजकुटीरेयस्मिन्परिशीलनालिंगनैश्चैवकरंबिते
तुखचितमितिविश्वः।।मधुकरेत्यापरार्थसिंचवृकस्यात्तवस्पकायनोगनावोज्ञापितः।
किंच।मधौमधुपानमात्रणैकंलज्जादिगलितकारकंलात्रावहमाणविगलितलज्जितोक्के
श्चात्तमधुपानंमधुकरणादेवभवतिस्वपानात्तथानभवेदतोमधुकरप्रयोगइतिभाव
ःतेनलवंगलतासमीरपरिशीलनान्मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकूजितश्रवणा
त्स्वयसीकोंजेरवानुभूतरतिसामयिकूजितस्मरणादतिदुःसहलंबोका।एवंवसंतंदृ
ष्ट्वाविरहीजनस्यामिलनेच्छाभवति।नदोषस्फूर्तिरितिभावः।पुनःकीदृशे।उन्मदेति
।।उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनविलापे।अलिकुलसंकुलकुसुमसमूह

निराकुलबकुलकलापे॥ ३॥ उदधिकमदाउत्पन्नोयोमदनः॥ यद्वा। उदधिकमदोयस्यैवंविधोयोमदनस्तेनकृतोयोमनोरथस्तद्धेतुकाःपथिकमिलनाभावेनविरहसामयिकंकोकिलगानकरणमितिभावः॥ तेनकरुणरसोत्रज्ञापितः॥ मधुपानमदश्चायतारुण्यप्राप्ति। शयोद्भवः॥ विकारोयोमदः स्त्रीणांसमदःपरिकीर्तितः॥ पुनःकीदृशे। अलिकुलेति। अलिकुलेति। अलिकुलैःसंकुलेनकुसुमसमूहेननिःशेषेणआकुलोबकुलकलापःसंहतिःसमूहोयस्मिन्॥ कलापःसंहतौबर्हेतूणीरेभूषणेतथेति॥ ॥मृगमदेति॥ ॥मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले। युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले॥ ४॥ कस्तूर्याःसौगंध्यातिशयस्यवशंवदतीतिवशंवदःविसंवादंकरोति एवंविधायानवदलानांमालाश्रेणयस्तद्युक्ताःतमालायस्मिन्॥ अनेनेतिज्ञापितं। यद्यपिमृगमदसौरभरभसवशंवदोपिनवदलतमालाःकिंकस्तूरीसाम्यंयास्यंतीतितथाता॥

किंतवत्राणमप्रतांप्राप्स्यंति।विदारेकोदोषइतिस्फुचितः।पुनःकिं।युवजनेति।वयसाशरीरेण:
वयःसमर्थेजितोयुवजनोऽजीरुस्तरुणस्तस्यहृदयविदारयत्येवंविधोयोमनसिजातः।का
मस्तस्यतरुणानांरुचियेषांकिंशुकानांजालानियस्मिन्।यस्यतरवस्ताविनजंतिकिंशुकपला
शाऽकुसुमजालानिस्त्रोत्पत्तिस्थानंयुवजनहृदयंविदारयंति।तदाबलाहृदयविदारणेनकि
मपीतिभावः।पलाशाःकिंशुकःपर्णीत्रियुग्मौरक्तपुष्पकः॥ ॥इतिनिघंटः॥ ॥अत्रराजनय
नकबीभित्सरसाः।ननुमनसिजस्यखरुचिकिंशुकंजालस्योत्पत्तिस्थानंकथंविदारयतीत्य
त्राह॥ ॥मदनमहीपतीति॥ ॥मदनमहीपतीकनकंदंरुचिकेसरकुसुमविकासे।मि
लितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविकासे॥४॥मदनमहीपतिः।यःस्वयंमदयु
क्तोन्यान्मदंप्रापयतिसमहीपतिराजा।यथाराजःतथाप्रजा।यथाराजामत्तोन्मत्तान्यानपि
मदंनयतितदातदीयापितथानवेयुस्माविवराउन्मत्ताःसंतःपरस्परंघातयंतिनात्मस्व

रूपंनराजानमपिजानंति।तस्मात्तन्नखरुचिनाजितोपितडत्यत्रिस्थानंविदारयत्यवेतिसूचितंए
वंविधस्यमदनमहीपतेः।कनकदंडस्यछत्रकांतिरूपकेसरकुसुमानांविकाशोयस्मिन्।छत्रंक
नकदंडश्चध्वजश्चैवातपत्रकमितिको शांतरात्।अत्रनश्रीः।पुनःकिंभूते।मिलितशिलीमुखे
ति।मिलिताये शिलीमुखाभ्रमरास्तैर्युक्तोयोपाटलीपटलः पाटलकुसुमसमूहस्तेनकृतः।
कामतूणविलासोयस्मिन्।पाटलीप्रसूनस्यतूणाकारत्वाच्छिलीमुखशब्दश्लिष्टत्वात्साम्यंतू
णसाहित्यात्भ्रमराणांशिलीमुखत्वात्किंः सरससमूहस्थापनस्थानेतूणीरस्यधारणाद्वीरर
सः।पुनःकिं।। ।।विगलितलज्जितजगदवलोकनेति।। ।।विगलितलज्जितजगदवलोक
नतरुणकरुणकृतहासे।विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृतिकेतकिदंतुरिताशे।।५।।विग
लितंलज्जितंयस्यतद्विगलितलज्जितं।एवंविधंयज्जगत्तस्यावलोकनेनतरुणैःकरु
णहेतुपुष्पविकाशव्याजेनकृतोहासोयस्मिन्।यूनामेवकामाभिरतयाहासस्योपयु

कैः॥श्लिष्टार्थैस्तरुणजहृदयोन्मादानं।अत्रहासरसः।पुनःकिंभूते।विरहनीकृंतनेति।विरहीणांनिकृंतनलेखनायकृतशास्त्रविशेषस्यजगवशीकरणांकुरस्यमुखवदाकृतिर्यासांकेतकीनांव्याजोन्नतदंतछुकाआशादिशोयस्मिन्अत्रापिरौद्ररसः॥पुनः॥किं॥ ॥माधविकापरिमलललितेति॥ ॥माधविकापरिमलललितेनवमालतिजातिसुगंधौ।मुनिमनसामपिमोहनकारिणितरुणाकारणबंधौ॥६॥माधविकावासंतीतस्याःपरिमलसुगंधेनललितोतिमनोहरस्तस्मिन्पुनःकिं।वनमालतीति।नवमालतिलोकेनिवारजा।तिसुगंधाभ्यांसुष्ठुगंधोयस्मिन्पुनःकिं।मुनिमनसामपीति।मुनीनांमननशीलानांसर्वेंद्रियविषयपराङ्मुखानांमनोनिग्रहयतांमनसामपीतिनिश्चयेनमोहनंकरोतिइतितस्मिन्तत्सुगंधमात्रेणैवतेषामेवंविक्षणांमोहंजनयति।इवंविधाभूतोवसंतःकिंवाच्यं।तदाविषयीणांमोहकारणं।अत्राद्भुतरसः पुनःतरुणाकारणबं।

ध्वे। तरुणानां समर्थानां सर्वभोगपराणां अकारणनिमित्तरहितो बंधुर्मित्रं तस्मिन् तरुणानामेवंविधेयवसंते जिष्णो। ज्यश्रीमातां हृल्लसुगंधगानादिषु निर्हेतुकस्नेहो भवति तस्मादकारणबंधुरिति भावः।। ।इदमप्यद्भुतं।। ।।पुनः स्फुरदतिमुक्तलतेति।। ।।स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलितपुलकितसहत्ते। वृंदावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते।।७।।स्फुरंत्याः अतिमुक्तलतायाः माधव्याः परिरंभणेन मुकुलितव्याजेन पुलकितः अतो रसालो यस्मिन्। यथा कश्चिद्रसिकः वरांगना[illegible]मुक्ताभरणादिष्कृता तस्यालिंगने सात्विकाविर्भावात्पुलकितो भवति तथायं रसालोपि। अत्राम्ररसालादिनाम त्यक्त्वा विगलितलज्जितत्वमकृतत्वाच्चूतनाम्ना व्यवहारः कृत इति भावः। गीतोपक्रमे ललितलवंगलतापरिरंभणमेवोपसंवरणे स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणोक्त्या जन्मानामपि तथाविधे वसंते श्लेषः। कीदृशे। परिसरपरिगतयमुनाजलपूते।। परिसरः पर्यंतभूमिस्तस्यां परिसमंतात् गतं यमुनाजलं तेन पूते पवित्रे तस्मि

न्नानुरूत्वंनांअंसुमाकरन्देरीगीनायामुक्तलाङ्गवच्छिन्नत्तिरूपस्पदसंतस्याद्रतत्वंक
थंतत्राह।स्फुरदतिमुक्तलतारूपिणीनारीपरिरंभणपुलकितचूतइत्युक्त्यारतिश्चायो
च्छितानारीशुचिःस्यादशुचिःपुमानित्युत्तरसमागमश्चिरकालेनपूतस्तत्परिगतयमुनाज
लेनपूतइतिभावः॥एवंविधेवसंतेहरिर्विहरतीतिवचनेश्रीराधांप्रतिसख्योक्तंतच्छ्रीज
यदेवेनभणितमित्यत्राह॥ ॥श्रीजयदेवभणितमिदमुदयतीति॥ ।श्रीजयदेवभणि
तमिदमुदयतिहरिचरणस्मृतिसारं॥सरसवसंतसमयवनवर्णनमनुगतमदनवि
कारं॥ज॥इदंसरसवसंतेहरिर्विहरणंश्रीराधांप्रतिसख्योक्तंश्रीजयदेवेनस्वप्रबंधे
भणितमुदयतीतिपदसंबंधः॥कीदृशं॥श्रीजयदेवभणितंहरिचरणस्मृतिसारं॥ह
रिचरणस्मृतौसारं॥श्रेष्ठंकृतः॥पुनःकीदृशं॥सरसवसंतसमयवर्णनंपूर्वोक्तिरसेन
सहवर्त्तमानवसंते×अनुगतमदनविकारं॥इदंस्मरणानुपश्चाज्जतःहरिस्मृतःमदन

×समयवनवर्णनंयस्मिन्स्तः·पुनःकीदृशं×१

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Prabodhini

विकारो यस्मात्तं । यद्वा । इदं श्रीजयदेवभणितं कं प्रत्युदयति । हरिचरणस्मृतिसारं प्र
ति हरिचरणस्मृतिः स्मरणमेव सारो येषां तत् अनुगतमदनविकारवताम् । कामावेशित
चित्तेभ्यः तस्य हृद्यावेशस्तु हरतः । हृद्यावेशितचित्तस्य कामावेशस्तु हरतः । इत्युक्तसा
हरिचरणस्मरणावनुगतमदनविकारमित्यर्थः । न तु मत्यपि विकारयुक्तं प्रतीदमिति सूचितमि
त्यर्थः । यद्वा । अनुगतप्राप्तमदनविकारं स्वादं श्रीजयदेवभणितं हरिचरणावेवस्मृतिशा
स्त्रनिर्गलितार्थः । आलोड्य सर्वशास्त्राणीति वाक्यात् अनुगतमदनविकारं प्रतिदमुदयति
। उदयतिपदेन प्राप्तमदनविकाररूपमंधकारं दूरीकृत्य प्रकाशयति । स्फुरद्रूपं भवतीत्य
र्थः । यद्वा । लौकिकं सरसमिदमस्त्वेतत्र रसप्रयोगकरणात्तथा सरसवसंतसमयवर्णना
दिदमनुगतमदनविकारं । अमंदं कंदर्पज्वरजनितचिंताकुलतया बलबाधायुक्ताम ।
साध्यां प्रति सकलदुःखहर्तुर्हरेश्चरणस्मृतिरेव सारं असाध्यबाधानिवर्तकं श्रीजयदेव

क्वणितं उदयति ॥ ७ ॥ साध्वसविकारं नाशंकरोति । यथाऽऽर्षिप्रणितचरकसुश्रुतोपायकरणा
त्साधानिवृत्तिर्विलिखितौषधियोक्तप्रामाण्यात् ॥ तथेदमपि श्रीमान् जयदेवकविः श्रीजयदेवः त
द्रूपलात्तक्वणितं तथोदयतीति वर्त्तमानप्रयोगेणैवं विधायाः सभायाः नित्यत्वं सूचितमि
तिभावः ॥ ननु वसंतसमयवर्णनान्मदनविकारानुरागः कथमिति चेत्तत्राह ॥ दरविदलितेति
ति ॥ ॥ दरविदलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रगटितपटवासैर्वासयन्काननानि ॥ इह हि
दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसमबाणप्राणवद्गंधवाहः ॥ २ ॥ इह अस्मिन्वसंते ही
ति निश्चयेन गंधवाहो वायुश्चेतो दहति । विरहिणामित्यर्थात् ॥ किं कुर्वन् । दरविदलित
मल्लीवल्लिचंचत्पराग प्रगटितपटवासैः काननानि वासयन् । इषद्विकसितमल्लिवल्लि
कायाः सकाशात् चंचद्भिः परागैः पुष्पसुगंधचूर्णैः क्रीडितैः प्रगटितपटवासैः स्त्ते
न्यः सकाशात् प्रगटिताः पटवासाः येभ्यः स्तैः ॥ काननानि वासयन् । सुरभीनि कुर्वन् ॥

कीदृशः केतकीगंधबंधुः।विरहिनीकृंतनकुंतमुखाकृत्याः केतक्याः।।गंधस्य बंधुः।।सहचा
री।पुनः कीदृशः।प्रसरदसमबाणप्राणवत्।प्रसरत् सर्वत्र संचरत् असमबाणः असमाः
विषमाः बाणाः यस्य सः कामस्तस्य प्राणवत्।प्राणतुल्यः युवजनहृदयविदारको योमन।
सिजः।पूर्वोक्तिस्तस्य प्राणः तुल्यत्वादयमपि चेतो दयति ननु गंधवहत्वाद्वायुः शीतलो भव
ति कथं चेतो दहतीति चेत्तत्राह।अद्योत्संगवसद्भुजंगेति।। ।।अद्योत्संगवसद्भुजंगकव
लक्लेशादिवेशाचलं प्रालेयप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखंडशैलानिलः।।किंचित्स्निग्धर
सालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षोदयादुन्मीलंति कुहूः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानां
गिरः।।१।।अद्यास्मिन् वसंते श्रीखंडशैलानिल उत्संगवसद्भुजंगक्लेशादिव प्रालेयप्लवने
च्छयाऽईशाचलं अनुसरति।मलयाचलसंबंधिवायुः मलयजानिलः वसतां सर्पाणां ग्रहण।
क्लेशाद्दाहयुक्तः सन् प्रालेयप्लवनेच्छया हिमावगाहनेच्छया ईशा पार्वती तस्या अचलं हि

Geeta Govinda vallabhacharya-agrahara.org Bhav Prabodhini

मालयमनुसरति। एवंविधदाहयुक्तस्तस्य मन्मथस्य प्राणतुल्यस्ताहश्चा एवञ्चेदिति।
भावः। न केवलं विरहिणीनामिदमेव दुःखं वायुकृतं भवति। किंचिदन्यदपीत्याह। किंचि
दिति। किं पिकानां गिरः अपि उन्मीलंति। अर्थाच्चेतः। कीदृश्यो गिरः। स्निग्धरसालमौलि
मुकुलानि आलोक्य हर्षोदियात् कुंकुः ऊंऊंरिति अव्यक्तमधुरं कूजंताः। स्वानुभूतरसि
सामयिककोकिलकलरवकूजितस्मरणाद्दुःसहा इत्यर्थः॥ कलोत्ताला इति पाठे उत्ता
लाः सत्वराः। अविलंबिताः। विरहिणीनां प्रियमिलनं विना दिवसनिर्यापणमपि दुर्घटमित्या
ह॥ ॥उन्मीलन्निति॥ ॥उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्रीडत्कोकि
लकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः। नीयंते पथिकैः कथंकथमपि ध्यानावधान
क्षणप्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमी वासराः॥२॥ पथिकैरमी वासराः कथम
पि नीयंते अनुभूयमानाः वसंतसंबंधिनो दिवसाः कथमपि महता कष्टेन निर्गम्यं